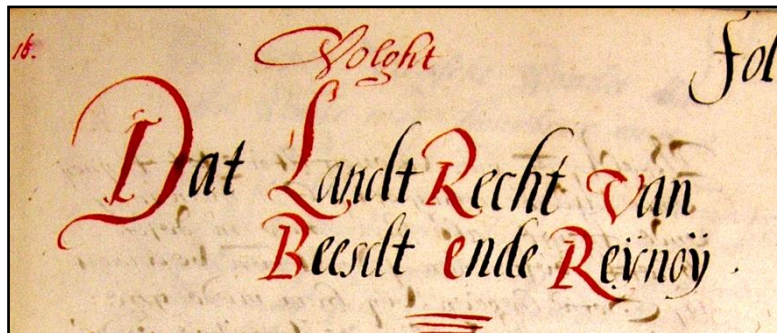

Het landrecht van Beesd en Rhenoy van 1327.

In de archieven van het Regionaal Archief Rivierenland zijn meerdere afschriften aanwezig van het Landrecht van Beesd en Rhenoy dat door graaf Reinald II van Gelre gegeven werd 'tot Sunte Mariënweert int jaer Ons Heeren duijsent drie hondertsevenentwentich woensdaechs na Sunte Nicolausdach.' (9 december 1327)

In het archief van het stadsbestuur van Zaltbommel (1293) 1327-1815, bevinden zich drie afschriften van het genoemde landrecht. Twee uit de tweede helft van de 16^e eeuw en het andere uit 1621 door J. de Bie. Het vierde afschrift bevindt zich in de collectie J. Cox, juridische en waterstaatkundige stukken, gedateerd 1619, 1640-1646.

Gedeelte van folio 37 van het afschrift in de collectie J. Cox. RAR toeg.nr. 3060, inv. nr. 11.

Dat er in 1327 een landrecht werd gegeven dat alleen voor de dorpen Beesd en Rhenoy gold is bijzonder omdat de beide dorpen nog geen ambt vormden. Dat zou pas in 1414 ingesteld worden. Er bestonden echter al geschreven rechtsregels die ook voor Beesd en Rhenoy golden. In 1316 'anderdaechs na Sunte Lucas dach Evangelist' (19 oktober) werd door graaf Reinald I van Gelre een handvest van rechten voor Zaltbommel en de Bommeler- en Tielerwaarden gegeven. Dit handvest was niet van toepassing op de dorpen Tiel, Zandwijk, Asperen, Hedel en nog enkele niet genoemde dorpen terwijl die wel in één van de beide waarden gelegen waren. In dit landrecht werden onder andere strafbare feiten vermeld die later ook in het landrecht van Beesd en Rhenoy voorkomen. Na 1327 verschenen er meerdere oorkonden met landrechten, maar deze werden niet meer alleen voor de beide dorpen gegeven. Zo verschenen er landrechten, ook wel handvesten genoemd, in 1403 en 1409 en ook later in de tijd, bij voorbeeld ook nog in de 18^e eeuw. Die landrechten golden voor de Bommeler- en Tielerwaarden, Heerewaarden, Beesd en Rhenoy.

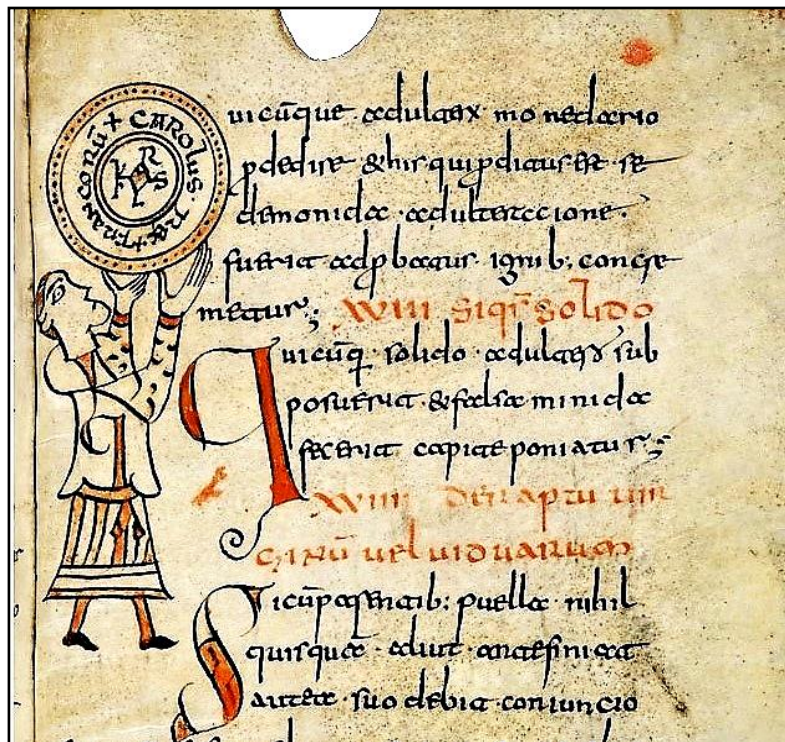
Voordat er door de graven en later hertogen van Gelre landrechten met rechtsregels gegeven werden bestonden er al ongeschreven rechtsregels, namelijk het zogenaamde gewoonterecht. Dit waren rechtsregels die mondeling van generatie op generatie werden doorgegeven.

In de tweede helft van de derde eeuw vestigden de Salische Franken zich onder andere in het centrale rivierengebied. Nog voor het midden van de vierde eeuw werden de Saliërs uit het centrale rivierengebied verdreven en vestigden zij zich in Toxandrië.

Het centrale rivierengebied lag in de invloedssfeer tussen de Friezen in het noorden en de Franken in het zuiden. In het midden van de 7^e eeuw veroverden de Friezen het centrale rivierengebied. In 695

echter werden de Friezen onder leiding van koning Radboud door de Franken onder leiding van de hofmeier Pippijn van Herstal verslagen in de slag bij Dorestad. Na de dood van deze Pippijn in 714 werden de Franken op hun beurt weer verdreven door de Friezen. Vervolgens werden de Friezen onder leiding van koning Bubo, ook wel Poppo genoemd, door de Franken onder leiding van de hofmeier Karel Martel verslagen in de slag aan de Boorne in 734 waarmee de Friese invloed in het centrale rivierengebied was afgenomen.

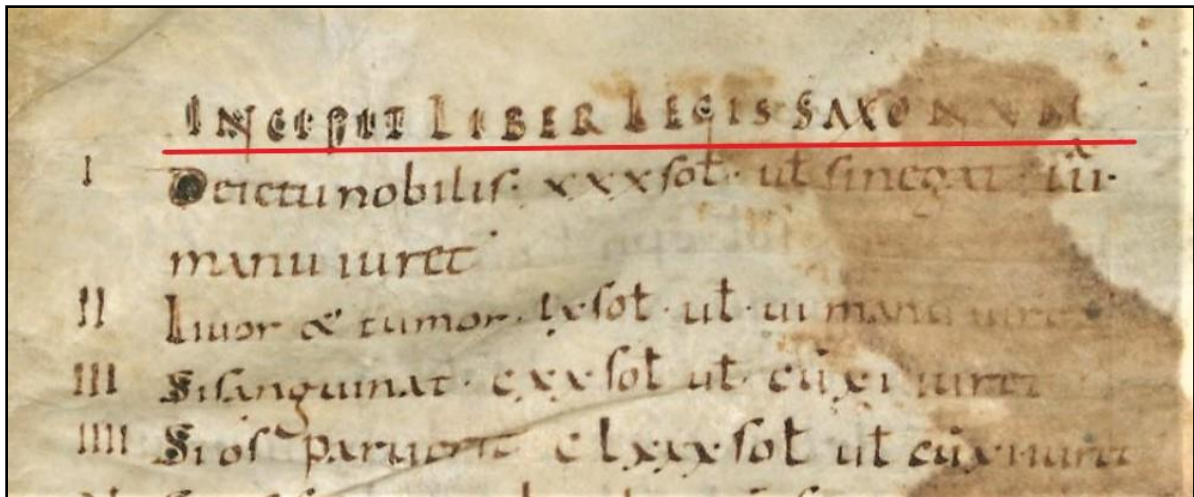
Zoals we zagen hebben verschillende Germaanse stammen het centrale rivierengebied bewoond. De Saliërs, Franken en Friezen hadden hun eigen rechtsregels die later op schrift gesteld werden. De Salische wet, Lex Salica, werd al vroeg opgetekend, tussen 507-511, onder het gezag van koning Clovis (ca. 466-511). Deze wet werd later door Karel de Grote bevestigd.

Gedeelte van een bladzijde uit een manuscript waarin afschriften van de Lex Romana Visigothorum, Lex Salica en de Lex Alamannorum. De afbeelding stelt Karel de Grote voor met zijn zegel waarin zijn merkteken. (<https://www.e-codices.unifr.ch/en/csg/0731/111>)

Het gewoonterecht van de Friezen werd omstreeks 790 in opdracht van Karel de Grote opgetekend. In deze wet, de Lex Frisionum, waren noch restanten van rechtsregels aanwezig die in de heidense periode van de Friezen golden.

Het recht van de Franken in het centrale rivierengebied werd ook onder het bewind van Karel de Grote omstreeks 800 opgetekend. Deze wet staat bekend als de Lex Francorum Chamavorum.

“Incipit Liber Legis Saxonum”

Gedeelte van folio 5 recto van een manuscript dat kort na 945 is vervaardigd waarin een afschrift is opgenomen van eerder vastgelegde Saksische rechtsregels. De vertaling van de zin boven de rode lijn luidt: het boek van de Saksische wet begint.

(<https://capitularia.uni-koeln.de/en/mss/muenster-sa-msc-vii-5201/>)

In het oostelijk gedeelte van wat nu Nederland is golden de Saksische rechtsregels. Het Saksische gewoonterecht werd ook onder het bewind van Karel de Grote vastgelegd in de Lex Saxonum. Later werd het Saksische recht, tussen 1220 en 1235, door Eike von Repgow vertaald uit het Latijn in de volkstaal. Tevens werden er afbeeldingen aan toegevoegd die de tekst moesten verduidelijken. Dit rechtsboek werd de Saksenspiegel genoemd. Er zijn nog vier manuscripten van dit boek bewaard gebleven.

Afbeelding die Eike von Repgow voorstelt uit het Oldenburger manuscript van de Saksenspiegel. Het wapenschild is het wapen van de graaf van Oldenburg, de opdrachtgever tot het vervaardigen van het manuscript.

(<https://digital.lb-oldenburg.de/ssp/nav/classificati on/137692>)

De oorkonde van het landrecht van Beesd en Rhenoy begint met de vaststelling dat in de dorpen al sedert lange tijd geleden de rechtsuitoefening in handen was van richters en geburen. Graaf Reinald II wilde die oude rechtsuitoefening verbeteren en heeft na overleg met zijn raadgevers besloten dat

er voortaan elf schepenen dienden te zijn. Zeven van hen moesten in Beesd en vier van hen in Rhenoy woonachtig zijn. De graaf gaf het landrecht ook om de bijzondere trouw die de inwoners hem en zijn voorgangers vaak betoond hadden en ook voor de diensten die zij verricht hadden.

Na deze inleiding werden de rechtsregels vermeld. In de eerste plaats volgde het strafbare feit wat nu eenvoudige mishandeling genoemd wordt. (Artikel 300 van het Wetboek van Strafrecht) In het landrecht werd het feit vermeld 'wie met vuijsten slaet'. De dader moest een boete van een pond zwarte tornooise aan de graaf betalen. Degene die geslagen was had recht op een schadevergoeding van 10 schellingen. In het vermelde handvest van rechten van Zaltbommel en de Bommeler- en Tielerwaarden werd dit strafbare feit ook al vermeld. De boete die destijds aan graaf Reinald I betaald moest worden bedroeg 20 schellingen en de gekwetste had recht op 10 schellingen schadevergoeding. Voordat er echter tot vervolging van het strafbare feit werd overgegaan diende het slachtoffer eerst een klacht in te dienen bij de ambtman. Dat was in die periode gebruikelijk. Er werd toen uitgegaan van het accusatoire strafrecht. In de Salische wet werd het toebrengen van vuistslagen ook al strafbaar gesteld. De boete bedroeg 360 deniers voor drie slagen.

Hierna werd ingegaan op mishandeling waarbij iemand gewond raakte. Op het toebrengen van een wond die niet keurbaar was, geen ernstige wond, stond dezelfde boete als op de vuistslag. Op een wond die keurbaar was en een lid lang en een nagel diep was stond een boete van drie pond te betalen aan de graaf en een schadevergoeding van drie pond te betalen aan het slachtoffer. Op het toebrengen van een wond die meer dan keurbaar was, een ernstiger wond, stond een dubbele boete en schadevergoeding. Onder lid werd een lengte van een vingerlid en onder nagel een vingernagel bedoeld.

Vervolgens kwamen de meer ernstige mishandelingen aan de orde, namelijk 'wie eenen mensche lam slaet, een been, een arm, een hand aff slaet ende een ooghe uutsteekt.' Degene die deze feiten gepleegd had moest een boete van 25 pond aan de graaf betalen. Bij deze feiten werd nogmaals vermeld dat er een klacht ingediend moest zijn bij de ambtman. Er werd geen bedrag genoemd dat er aan het slachtoffer betaald moest worden. De schadevergoeding moest worden vastgesteld door de schepenen van Beesd en Rhenoy gezamenlijk. Tevens werden er bij de vaststelling van de hoogte van het bedrag 4 personen toegevoegd, 2 van de partij van de klager en 2 van de partij van de verdachte.

In de Salische wet werden ook omschrijvingen gegeven van ernstige mishandelingen. Zij werden meer gedetailleerd omschreven dan in dit landrecht. Onder andere werd vermeld dat iemand die het slachtoffer aan het hoofd verwondde waarbij er botjes uitvielen een boete kreeg van 1800 deniers. Ook in de Friese wet werd uitgebreid ingegaan op allerlei soorten van mishandeling. De boete op het afslaan van een hand bedroeg 45 solidi. Een bijzondere vermelding was dat degene die met een houw een snor afsneed een boete moest betalen van 2 solidi.

Ook de Frankische wet kende verschillende soorten van mishandeling. Degene die van een Frankische edelman een voet, hand of een oog verminkte moest een boete van 4 schellingen aan de koning betalen en aan het slachtoffer $\frac{1}{4}$ deel van zijn weergeld. Weergeld betrof de schadevergoeding die betaald moest worden als iemand gedood werd.

De Lex Saxonum begon ook met de omschrijving van verschillende soorten mishandeling waarbij op minst ernstige een boete stond van 30 solidi.

Als de richter van Beesd en Rhenoy iemand van meer strafbare feiten beschuldigde dan hij gepleegd had, dan kon de beschuldigde zweren dat hij onschuldig was en zich op die manier vrijpleiten. In de Salische en Friese wetgeving komen we ook de onschuldseed tegen. Dit was ook het geval in de Saksenspiegel.

Als de ambtman iemand van Beesd of Rhenoy beschuldigde van een strafbaar feit dan had de verdachte het recht om dit de laten toetsen door middel van een schepenvonnis. Een uitzondering hierop waren de feiten moord en moordbrand. Onder moordbrand werd verstaan heimelijke brandstichting met de bedoeling dat daarbij iemand om het leven kwam. In deze gevallen moesten de richter en de schepenen gezamenlijk het strafrechtelijke onderzoek doen. Omdat de slachtoffers overleden waren kon het niet anders dan dat er ambtshalve een onderzoek werd ingesteld.

Verder werden er regels gegeven hoe omgegaan moest worden met een schepenvonnis en de termijn waarbinnen dat uitgesproken moest worden. Er werd een termijn genoemd van 'drie veerthien nachten.'

Als de richter iemand van Beesd of Rhenoy die verdacht werd van een strafbaar feit ontboden had om te verschijnen en hij kwam niet op de zitting dan kon de ambtman door zijn bode beslag te laten leggen op goederen van de betrokkene. Als hij daarna binnen een maand nog niet kwam opdagen dan vervielen zijn goederen aan de graaf.

Ook voor de ambtman en de bode golden regels met betrekking tot de inbeslagname. Als de ambtman of de beëdigde bode beslag legden zonder schepenvonnis dan kon de betrokkene dit tegengaan.

Ingeval er in Beesd of Rhenoy ruzie of strijd was ontstaan tussen de pleger en het slachtoffer van een strafbaar feit dan kon de richter na een uitspraak van de schepenen 'eenen vreedten eijsschen.' Op die manier wilde de overheid wraak en een vete voorkomen. Op overtreding van dit gebod stond een boete van 5 pond. De overtreder werd aan de genade van de graaf overgeleverd totdat hij de vrede in acht nam en de 5 pond aan de richter of de graaf betaald had.

Van de elf schepenen van Beesd en Rhenoy traden er op 6 december vier af van Beesd en twee van Rhenoy. Hierop werden er nieuwe schepenen gekozen om het voorgeschreven aantal van elf weer compleet te maken. Als iemand tot schepenen gekozen werd maar hij weigerde de functie dan kreeg hij een boete van 50 schellingen te betalen aan de graaf. Aan de medeschepenen moest de weigeraar ook 50 schellingen betalen en werd hij toch aangesteld als schepenen.

Om als schepenen van Beesd gekozen te worden moest men binnen Beesd gegoed zijn tot 8 morgen land of andere goederen bezitten die net zo veel waard waren als die 8 morgen land. In Rhenoy diende een schepenen eveneens 8 morgen land of meer te hebben binnen het gericht van Rhenoy. In het landrecht van 1409 werd onder andere vermeld dat de schepenen van Beesd voortaan 12 morgen land dienden te hebben. Voor de schepenen van Rhenoy veranderde er niets en bleef alles bij het oude. Als een schepenen overleed 'binnen haeren tijdt' dan werd er in zijn plaats een nieuwe schepenen gekozen door de richter en de andere schepenen.

Alle schepenen moesten zweren 'ten heijligen' dat zij zich zouden houden aan geldende rechtsregels en dat zij vonnis zouden wijzen zonder onderscheid te maken tussen personen zowel 'den armen als den rijcken.'

Zweren op de relieken van een heilige. Afbeelding van een gedeelte van folio 10 verso van de het Heidelbergse manuscript van de Saksenspiegel. (<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg164/0034/image,info>)

Ook de ambtman en de richters moesten bij hun aanstelling een dergelijke eed afleggen en zich houden aan de vastgestelde rechtsregels voor Beesd en Rhenoy. Ook in hun eed werd vastgelegd om geen

onderscheid te maken tussen personen voor wat betreft hun sociale status of afkomst.

In de wetten van de Saliers, Franken en Friezen en de Saksen werd wel duidelijk onderscheid gemaakt tussen de afkomst en status van iemand. In de Salische wet werd gesproken van vrijgeborenen en slaven. In de Frankische wet werd onderscheid gemaakt tussen de Frankische edelman, de vrije man, halfvrijen en slaven. Ook de Friese rechtsregels hanteerden het onderscheid tussen edelen, vrijen, horigen en slaven. De Lex Saxonum maakte ook onderscheid tussen edelen, vrijen en onvrijen. Alhoewel Eike von Repgow in de Saksenspiegel stelling nam tegen het lijfeigenschap kwam het plaatselijk toch nog voor. In die rechtspleging werd er ook rekening mee gehouden in welke stand men geboren was.

Wie de richter of de beëdigde bode had geslagen was aan de genade van de graaf overgeleverd voor wat betreft de hoogte van de schadevergoeding. Als degene die ervan verdacht werd dit feit gepleegd te hebben en van mening was dat hij onschuldig was kon hij dit zweren 'aen den heijligen.' Een bijkomende voorwaarde bij deze onschuldseed was dat vier andere personen ook met hem mee moesten zweren. Deze zogenaamde eedhelpers zwoeren dan dat de eed van de verdachte terecht en niet vals was afgelegd.

In de Friese wetgeving werd de onschuldseed met eedhelpers meerdere keren genoemd. Dit was ook het geval in de Saksenspiegel.

Voordat het kwam tot de afsluiting van het landrecht werd nog vermeld dat de graaf van iedere boete die in Beesd en Rhenoy werd opgelegd hij recht had op 'eenen conincx tornooijschen voor sestien pennongen'.

De graaf beloofde tenslotte dat hij en zijn nakomelingen zich zouden houden aan de punten die in het landrecht vermeld waren.

Als bevestiging werd het zegel van Reinald II aan de oorkonde gehangen.

*Op de afbeelding een zegel van Reinald II uit 1327.
(https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&miadt=37&mizig=284&miview=gal&mizk_alle=Reinald)*

Verder werden er aan de oorkonde de zegels gehangen van zijn echtgenote Sophia Berthout, zijn moeder Margaretha van Dampierre, zijn zusters Isabelle en Philippa van Gelre en de raadslieden Wouter van Keppel, Johan van Bylandt,

Jacob van Mierlaer den ouden en Otto van Haelt.

Maart 2023

Dick G. van Maren

Bronnen.

Regionaal Archief Rivierenland.

Archief van het stadsbestuur van Zaltbommel (1293) 1327-1815,
toeg. nr. 3020, inv. nr. 127, 131, 1141 en 1142.

Collectie J. Cox, juridische en waterstaatkundige stukken 17^e – 18^e eeuw,
toeg. nr. 3060, inv. nr. 11 en 21.

Literatuur.

Fokkema Andrae, Prof. Dr, Über den Ursprung der niederländischen Rechte mit Rücksicht über ihre Stammeszugehörigkeit.

Kuys, Jan, De ambtman in het kwartier van Nijmegen (ca. 1250-1543)

Repgow, Eike von, Saksenspiegel.

Tuuk, Luit van der, Middeleeuwse geschiedenis van de Lage Landen De Franken.

Tuuk, Luit van der, Middeleeuwse geschiedenis van de Lage Landen De Friezen.

Zinnicq Bergmann, Mr. F. J. E. van, De Salische wet.

Websites.

Lex Frisionum

http://www.keesn.nl/lex/lex_nl_text.htm

Lex Francorum Chamavorum

http://www.keesn.nl/ewaadamorem/nl2_text.htm